

I. АНГЕЛ ДЖІБРІА

Зміст

I. Ангел Джібріл.....	5
II. Магунд.....	85
III. Елоен Деоен.....	118
IV. Айша.....	185
V. Місто видиме, але незриме.....	218
VI. Повернення до Джагілії.....	334
VII. Ангел Азраїл.....	368
VIII. Розходження Аравійського моря.....	441
IX. Чарівна лампа.....	475
Від автора.....	511

1

— Аби знову народитись,— співав Джібріл Фарішта, зірвавшись з неба,— спершу мусиш ти померти. Годжі! Годжі!¹ Аби м'яко приземлитись, спершу мусиш полетіти. Тат-таа! Така-тун!² Як же знову усміхнутись, якщо спершу не заплачеш? Як кохання ти зазнаєш, пане-брате, без зітхань? Якщо знову народитись тобі, дядьку, закортіло...

Перед самим світанком, одного зимового ранку, під самий Новий рік, двоє справжніх дорослих живих чоловіків зненацька падали з величезної висоти — восьми тисяч і восьмисот сорока дев'яти метрів³ — в Англійський канал⁴, і то без парашутів чи крил.

— Кажу тобі, ти маєш вмерти, кажу тобі, кажу тобі,⁵— ось таке лунало під алебастровим місяцем, допоки гучний крик не розітнув ніч.

— Йди ти до дідька зі своїми пісеньками,— слова повисли прозорими кристаликами у крижаній білій ночі,— в кіно ти лишень рот роззявляв, а співали інші, не муч мене пекельними звуками.

Джібріл, без задатків до солоспіву, вибрикував ногами у місячному сяйві, співав свою імпровізовану газель⁶, гамселив у повітрі то батерфляем, то брасом, скручувався калачиком або розпластувався орлом перед майже безкінечністю майже світанку, набував геральдичних поз, ставав на задні лапи, лежав із піднятою головою, протиставляючи левітацію гравітації. Тепер же він радісно покотився у напрямку до сардонічного голосу.

— Ага, Салад-баба⁷, це ж бо ти, братчику. Як поживаєш, друже Чамче.

¹ Годжі! Годжі! (Гінді) — тут: Ого, шановне панство, ого! Мова? — Тут і далі прим. пер.

² Тат-таа! Така-тун! — склади, що використовують під час навчання традиційних індійських ритмів.

³ Висота Евересту.

⁴ Англійський канал — так у Великій Британії називають Ла-Манш.

⁵ Приспів зонгу з музичної драми «Розквіт і падіння міста Магагоні» Курта Вайля і Бертольта Брехта (1930).

⁶ Газель — класична перська поетична форма.

⁷ Баба (гінді, урду) — старий святий чоловік, іноді пан, тут: молодий хлопець.

Опісля той інший — пихата тінь, що падала догори ногами у сірому костюмі з усіма защеПЛеними гудзиками, тримаючи руки по швах і приймаючи на віру неймовірність капелюха-котелка на голові — аж скривився, бо дуже вже не любив, коли йому ось так прозивалися.

— Гей, Спуно¹,— заволав Джібріл і викликав у того іншого повторне сіпання перевернутого обличчя.— Це — Самий Лондон, бгаї²! Наближаємся! Ті падлюки внизу навіть не знатимуть, що на них упало. Метеор, блискавка чи кара Божа. Буквально нізвідки, правда, малий? *Дгарраааммм!*³ Який вихід на сцену, яар⁴! Присягаюся: лишень хляп — і по всьому.

Буквально нізвідки: великий вибух, і зорі вже падають. Зачаття всесвіту, мініатюрне відлуння народження часу... авіалайнер «Бостан»⁵, рейс АІ-420, вибухнув без попереджень високо над великим, загниваючим, чудовим, сніжно-білим, мерехтливим містом Мага'оні, Вавилоном, Альфавілем⁶. Але ж Джібріл уже назвав його, тож мені не треба втручатися: оцей Самий Лондон, столиця вілаету⁷, миготів мерехтів дрімав у ночі. Щойно на короткий час на гімалайській висоті у крихкому січневому повітрі зблиснуло вранішнє сонце, як з екранів радарів зникла яскрава цятка і простір сповнився тілами, що спускалися з Евересту катастрофи до молочної блідості моря.

Хто я?

Хто там ще є?

Літак розламався навпіл, як той стручок з насінням, як те яйце, що розкрило свою таємницю. Двоє акторів, рухливий Джібріл і манірний, насуплений Саладін Чамча упали, як крихти тютюну з розламаной старої сигари. У порожнечі — над ними, позаду них, під ними — зависли відкидні сидіння, стереонавушники, візки для напоїв, гігієнічні торбинки, картки з відомостями про пасажирів, безмитні відеоігри, плетені капелюшки, паперові стаканчики, ковдри, кисневі маски. А позаяк на борту було багато мігрантів, а також немало дружин, яких розважливі і серйозні посадковці допікали запитаннями про довжину і всілякі особливості геніталій їхніх чоловіків, а з ними ще й діти,

¹ Чамча англійською перекладається як ложка, себто спун (*spoon*).

² Бгаї (*gindi*) — брат.

³ Дгарраааммм! (*gindi*) — звук від чогось, що впало.

⁴ Яар (*gindi*) — друг.

⁵ Бостан — одна з назв райського саду в ісламі.

⁶ Альфавіль — місто майбутнього з однойменного фантастичного фільму Жана-Люка Годара (1965).

⁷ Вілает (*gindi*) — дослівно: «чужа країна», вживається як назва Англії.

факт народження яких у законному шлюбі викликав у британського уряду справедливі сумніви, то з рештками літака змішалися і пливли настільки ж пошматовані, наскільки ж абсурдні вивернені душі, розтрощені спогади, покинуті сутності, відсічені рідні мови, порушені приватні життя, неперекладні жарти, погаслі байбуття, втрачені кохання, забуті значення порожніх лунких слів *вітчизна, належність, дім*. Приголомшені вибухом Джібріл і Саладін падали, немов два вузлики, згублені необережним бузьком, що взяв та й на біду розтулив дзьоб, а позаяк Чамча летів головою донизу, у рекомендованій позі для виходу немовлят із лона матері, то відчував деяке роздратування через те, що той інший відмовлявся падати у такий же спосіб. Саладін пікірував, а от Фарішта обхопив повітря, обійняв його руками і ногами — такий собі верткий, збуджений непосидючий актор. А внизу на їхню появу вже чекали окутані хмарами води заляклого Англійського рукава¹, себто місце, призначене для їхньої водяної реінкарнації.

— Маю я японські капці,— співав Джібріл, переробивши стару пісеньку на англійський лад у напівсвідомому пошанівку до країни-розпорядниці, що стрімко підносилася до них,— ще й англійській штани. Шапка зроблена в Росії, а душа індійська е.²

До них швидко клубочилися хмари, тому через величезну містифікацію купчастих і дощових хмар потужного грозового фронту, що насувався спозаранку у вигляді величезних молотів, а може, через отой спів (один захоплено виспівував, інший виражав своє незадоволення), а може, через оглушення вибухом... хай там уже як, але обидва чоловіки — Джібрілсаладін Фаріштачамча, що були приречені на це безконечне, та все ж таки конечне ангельсько-диявольське падіння, не відчули тієї миті, коли розпочався процес їхньої трансмутації.

Мутації?

Таки-так, мутації. Але не випадкової. Там у повітряному просторі, у тих ледь вловимих, невідчутних шарах атмосфери, які спочатку стали можливими завдяки цьому століттю і які опісля зробили можливим це століття, ставши одним із його визначальних місцезнаходжень, себто місцем пересування і воєнних дій, місцем усадки планети і вакууму влади, а також нетривкою, швидкоплинною зоною, оманливою, переривистою, метаморфічною,— бо коли щось підкинути вгору, то все стає можливим — там угорі в будь-якому разі з маревними акторами відбувалися зміни, що немало зіграло б

¹ Ла-Манш у перекладі з французької — рукав.

² Джібріл переспівав пісню з кінофільму «Пан 420» (1955).

душу старому Ламаркові¹: під впливом умов навколишнього середовища живі істоти набувають характерних рис.

Що це за такі характерні риси? Не кваптесь; думайте, Сотворення поспіхом відбувається? Так само й одкровення... ось погляньте на цю пару. Помітили щось незвичайне? Падає двійко смуглих чоловіків, тут нема нічого нового, подумайте ви; піднеслися зависоко, розперезалися, підлетіли заблизько до сонця, хіба не так?

Ні, не так. Ось послухайте:

Пан Саладін Чамча, сповнившись жахом звуків, що долинали з рота Джібріла Фарішти, тепер відбивався від нього власними віршами. Те, що долинуло до Фарішти у неймовірному нічному небі, було також старою піснею, слова пана Джеймса Томсона², тисяча семсотий — тисяча сімсот сорок восьмий рік.

— ...за наказом Небес,— славословив Чамча губами, які від холоду стали шовіністично червоно-біло-блакитними,— поста-а-а-га-ли ми з блакиті мо-о-го-ря.— Фарішта злякався і вже гучніше виводив про японські капці, російські шапки, вірні субконтинентальні душі, але так і не зміг заглушити Саладінів несамовитий сольний концерт:

— І анге-е-ге-ли-охоро-го-нці протяжно нам співа-а-га-ли.

Варто визнати: не могли ж вони один одного чути, тим паче між собою розмовляти чи то пак у такий спосіб змагатися у солоспіві. Як під час шаленого прискорення до планети, коли навколо реве атмосфера, вдавалося це їм робити, ну як? Але все ж таки визнаймо: вдавалося.

Усе швидше і швидше знижувалися вони зі свистом, і зимовий холод посріблів їхні вії інеєм, загрожував заморозити їхні серця і навіть міг вивести їх із того маревного стану, і вони от-от мали вже усвідомити дивовижу свого солоспіву, отой дощ із кінцівок і немовлят, частиною якого вони були, а також оте страхіття долі, що мчала їм назустріч, аж тут вони ввійшли у клуби хмар з нульовою температурою, наситилися вологою й одразу вкрилися крижаною кіркою.

Опинилися у довгому вертикальному тунелі. Чамча, дуже строгий і манірний, далі падаючи догори ногами, побачив, як Джібріл Фарішта у багряній сорочці-буш підпливав до нього у трубі з хмар із протилежного боку, і вже було хотів вигукнути:

— Геть, геть від мене.

¹ Жан Ламарк (1744–1829) — французький природодослідник, попередник Ч. Дарвіна. Розробив теорію, відповідно до якої набуті за життя характеристики живих істот можуть бути успадковані їхніми нащадками. Сучасна генетика заперечує цю думку.

² Джеймс Томсон (1700–1748) — шотландський поет-сентименталіст.

Але щось завадило йому це зробити, якесь незвичайне тріпотіння у животі, тож замість того, щоб відігнати його словами, він розпростер руки, Фарішта вплив між них, вони обійнялися валетом і від сили зіткнення пішли перекидом, виконуючи подвійне гімнастичне сальто вертикальним тунелем, що вів до Країни Чудес; прокладаючи собі шлях крізь оту білизну, вони проминали всілякі хмарні форми, що зазнавали постійних метаморфоз: боги ставали биками, жінки — павуками, чоловіки — вовками. На них насувалися гібридні хмарні створіння: велетенські квіти з жіночими грудьми, що звисали з м'ясистих стебел, крилаті коти, кентаври, тож Чамчу у його напівпритомному стані охопило відчуття, буцімто він також набув властивостей хмари, ставши метаморфічним гібридом, ніби він перетворився на особу, голова якої гніздиться поміж ногами, а ноги обвивають довгу патриціанську шия.

Однак ця особа не мала часу на «високомовну балаканину»; та й узагалі не мала дару до такого роду занять; бо якраз побачила, як із хмарного коловороту вириває постать чарівної жінки певного віку у парчевому зелено-золотому сарі, з діамантом у носі, з полакованим волоссям для захисту від вітру високо підбитої зачіски. І сиділа вона на летючому килимі.

— Рекга Мерчант,— привітав її Джібріл.— Ніяк не можеш знайти дороги на небо?

Не надто чуйні слова, якщо взяти до уваги, що були сказані до мертвої жінки! Але це можна пояснити тим, що він падав і його сильно трясло.

...Чамча, стиснувши ноги, поставив незрозуміле запитання:

— Що за чортівня?

— Не бачиш її? — вигукнув Джібріл.— Що? Не бачиш її бісового бухарського килима?

Ні, ні, Джібо, прошепотів її голос йому на вухо, не сподівайся на його підтвердження. Я винятково для твоїх очей, а може, ти вже потрохи навіснієш, як ти собі гадаєш, намакуле¹, кавалку свинячого гімна, моя любове. Зі смертю приходить відвертість, мій любчику, і я тепер можу тобі сказати все просто у вічі.

Хмарна Рекга шепотіла неприємні дурнички, аж тут Джібріл знову крикнув Чамчі:

— Спуно? То ти бачиш її чи ні?

Саладін Чамча нічого не бачив, нічого не чув, нічого не казав. Тож Джібріл вів з нею розмову віч-на-віч.

¹ Намакул (урду) — дурень, бевзь.

— Тобі не варто було цього робити,— докоряв він їй.— У жодному разі. Великий гріх. Не більше і не менше.

О, і тепер ти будеш мене ще повчати, засміялася вона. Ти геть безгрішний, хоч до рани прикладай. Але саме ти мене покинув, нагадав її голос біля його вуха і, здавалося, аж мочку гриз. Саме ти підвів мене, місяченьку мій ясний, сховався за хмарою. А я у темряві, засліплена, розгублена, зосталась без кохання.

Він злякався.

— Що ти хочеш? Гаразд, нічого не кажи, ліпше йди собі.

— Коли ти захворів, я не могла з тобою бачитися, був би великий скандал, ти ж бо добре розумієш, що я не могла, тому і трималася подалі від тебе для твого ж добра, але потім ти покарав мене, ти використав це як привід піти від мене, як оту хмару, за якою можна сховатися. А потім крижана жінка. Негідник. Тепер, після того як померла, я вже не вмю прощати. Проклинаю тебе, мій Джібріле, нехай твоє життя стане для тебе пеклом. Пеклом, бо ти відправив мене саме туди, а хай тобі біс, звідки ти сам прийшов, дяволе, і куди ти вже йдеш, пущьвірінку, тож бажаю тобі щасливої дороги до гарячого підземелля.— Прокляття Рекги; за ним вірші незрозумілою для нього мовою, якесь суцільне шамотіння й уривчастість, серед якого, як йому здалося, він кілька разів почув, а може, й не почув ім'я *Аль-Лат*.

Ухопився за Чамчу; разом пробивалися крізь дно хмар.

Страшенна швидкість, зі звуками страхітливого свисту повернулося відчуття швидкості. Стеля хмар полетіла вгору, зближувалося водяне дно, вони порозплющували очі. Вереск, той самий вереск, що тріпотів у нього в животі, коли Джібріл плив у небі, зірвалися тепер з губ Чамчі; промінь сонячного світла пронизав його відкритий рот і визволив той крик. Але вони, Чамча і Фарішта, вже пролетіли крізь мінливі форми хмар, а тут на їхніх краях була якась плинність і нечіткість, тож коли сонячне світло влучило в Чамчу, то видобуло з нього щось більше, ніж звук:

— Лети,— заверещав Чамча Джібрілу.— Давай лети тепер.— А тоді додав, сам не знаючи чому, ще одну команду: — І співай.

Як приходять у світ новизна? Як вона народжується?

З яких перетворень і з'єднань вона постає?

Як вона виживає, незважаючи на свої крайнощі і небезпечність? На які компроміси, оборудки, на які зради своєї потаємної природи вона йде, аби не дати роботи аварійній бригаді, ангелові знищенню, гільйотині?

Чи завжди народження є падінням?

Чи мають ангели крила? Чи можуть люди літати?

Коли пан Саладін Чамча виринув із-під хмар над Ла-Маншем, то відчув, як його серце стиснулося під дією неблаганної сили, і вже знав, що вона йому не дасть загинути. Згодом, коли його ноги знову міцно стоятимуть на землі, він почне сумніватися, чи так насправді було, і пояснюватиме відчуття неможливості переходу в інший світ безладом своїх сприйнятів після вибуху, а також пов'язувати факт виживання, власного й Джібрілового, зі сліпою та німою удачею. Проте в той час він не мав сумніву; його врятувало ніщо інше, як воля до життя, непідробна, непереборна, чиста; і найперше, що вона зробила, так це дала йому знати про своє небажання мати щось спільне з його жалісливою натурою, з тим наполовину відновленим даром імітування чужих голосів, а також про своє нехтування всім цим, тож він одразу відчув, як піддається їй, аякже, наче був стороннім спостерігачем у власному розумі, у власному тілі, а вона, попри те, що зароджувалася в осерді його тіла, поширювалася назовні, перетворюючи його кров на залізо, роблячи його плоть сталлю, хоча, правда, мав враження, немовби це був кулак, що обгорнув його зовні, тримаючи його у спосіб незносно міцний і нестерпно ніжний; допоки не опанувала ним цілком і повністю, допоки не почала робити з його ротом і його пальцями все, що їй заманеться, а вже коли переконалася у своїй всевладності, то вирвалася з його тіла назовні і вхопила Джібріла Фарішту за яйця.

— Лети,— наказав він Джібрілові.— І співай.

Чамча вчепився у Джібріла, а той насправді почав спочатку повільно, а тоді все швидше і впевненіше махати руками. Сильніше й сильніше він махав, аж тут пісня виривалася з його легень, і вона, як пісня привида Рекги Мерчант, співалася мовою, якої він не знав, і мала мелодію, якої він ніколи не чув. Джібріл ніколи не відкидав можливості дива; на відміну від Чамчі, який намагався все пояснити з погляду реального буття, Джібріл не переставав казати, що газель є божественною, що без пісні лопотання руками було б марним, а без лопотання то вже точно вони б гримнулися об хвилі, неначе об скелі, чи об що там, і розбилися б на друзки, замкнувши контакт із пружним барабаном моря. А тут їхнє падіння сповільнювалося. Що наполегливіше Джібріл лопотав і співав, співав і лопотав, то виразнішим ставало гальмування, допоки нарешті обидва вони не полинули донизу у Ла-Манш, неначе ті два клаптики паперу, підтримувані легеньким бризом.

Лишень їх двоє уціліло після загибелі літака, були єдиними, що випали з «Бостана» й вижили. Знайшли їх на узбережжі. Той балакучіший у багряній сорочці присягався і теревенив про те, як вони пішли по воді, як хвилі лагідно їх винесли на берег; але той інший, до чиеї голови, немов за допомогою якихось чарів, прилип наскрізь промоклий котелок, заперечував геть усе.

— Боже, як нам пощастило,— казав він.— Чи ви хоч усвідомлюєте, як нам пощастило?

Очевидно, я все знаю, як воно було. Я все бачив. На всюдисущого і всемогутнього я наразі не претендую, проте зміг би, сподіваюся, не менше. Чамча виявив волю, а Фарішта виконав його волю.

І хто з них чудотворець?

Яку природу мала пісня Фарішти? Ангельську чи сатанинську?

Хто я?

Давайте запитаємо так: хто знає, чия пісня найкраща?

А це були перші слова, які Джібріл Фарішта промовив, коли прокинувся на засніженому узбережжі Ла-Маншу, аж не віриться, з морською зіркою біля вуха:

— З днем народження, Спуно, тебе й мене. Многая літа, пане-брате; многая літа, благаа.

Опісля Саладін Чамча закашлявся, щось пролебедів, розплющив очі і, як пристало новонародженому немовляті, не знати чого заплакав.

2

Реінкарнація віддавна цікавила Джібріла Фарішту, найбільшу кінозірку протягом п'ятнадцяти останніх років в історії індійського кінематографу — ще задовго до його «чудотворного» зцілення від фантомного вірусу, що, як уже багато-хто було почав думати, може за одним махом скасувати всенькі його контракти. Правда, комусь усе ж таки слід було передбачити, але ніхто так і не спромігся на таке і не передрік, що після одужання йому вдасться зробити те, чого з ним, так би мовити, не зуміли зробити мікроби: він спроможеться назавжди піти зі свого колишнього життя, і то за якийсь тиждень до власного сорокового дня народження — щез, як у тому фокусі, раз! — і нема.

Першими помітили його відсутність четверо штовхачів інвалідного візка з кіностудії. Задовго до хвороби він узяв собі за звичку пересуватися від декорації до декорації по величезному знімальному

майданчику Д. В. Рами з допомогою гурту прудконогих вірних йому атлетів, адже людина, що «одночасно» знімається в одинадцяти картинах, має ощадливо використовувати свої сили. Послугуючись складною кодовою системою рисок, кружечків і крапок, якої Джібріл навчився в дитинстві від легендарних бомбейських різнощиків полуденків (подробіці — далі), штовхачі візка доставляли його від ролі до ролі настільки ж пунктуально і безпомилково, як колись його батько розносив полуденки. Тож після кожного дубля Джібріл знову стрибав у візок і на великій швидкості прямував до наступної декорації, де його переодягали, гримували й тицали в руки текст ролі.

— Кар'єра в бомбейському кіно,— казав він своїм вірним прудконогим побратимам,— схожа більше на перегони інвалідних візків з кількома піт-стопами.

Після хвороби — вірусу-привиду, загадкової недуги, тієї незрозумілої зарази — він повернувся до роботи, обмежившись одночасними зйомками тільки у семи картинах... а тоді нагло, раз! — і його нема. Інвалідний візок стоїть порожнім поміж припишклих павільйонів звукозапису, а відсутність Джібріла тільки підкреслює мішурність дешевих декорацій. Штовхачі візка, від першого до четвертого, як могли виправдовувалися за зниклу кінозірку, коли кіношники на них люто напосідалися:

— Джі¹, він, мабуть, захворів, він завжди був пунктуальним, ні, навіщо його сварити, магарадже², великим артистам час від часу слід прощати невеличкі примхи,— і дуже швидко через такі висловлювання стали вони першими жертвами незрозумілого престо-зникнення Фарішти; так, їх вигнали з роботи, четвертого третього другого першого, екдумджалді³, витурили за студійні ворота, тому залишився візок покинутим і збирав пиліюку під намальованими кокосовими пальмами на пляжі з тирси.

А де Джібріл? Кінопродюсери, пошившись у дурні в семи картинах, не в жарт запанікували. Он, бачите поля для гри у гольф Віллінгтон-клубу, тільки десять лунок залишилося тепер, бо з інших дев'яти повиростали хмарочоси, немов велетенські бур'яни або ж, можна сказати, немов надгробні пам'ятники на місці поховання пошматованого тіла старого міста; там, саме там, найвищі ешелони кіношників ніяк не можуть улучити в лунку; а підведіть погляд угору і побачите, як цілі

¹ Джі (*gindi*) — вираження пошани, тут: шановний пане.

² Магарадж (*gindi*) — великий князь, тут: шанобливе звертання до начальника.

³ Екдумджалді (*gindi*) — раптом, несподіваю.